

تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی روان‌شناختی کشاورزان

مورد: روستاهای بخش مرکزی شهرستان کوهدهشت

بهرام ایمانی¹، معصومه عبدالهی²

تاریخ وصول: 1397/08/12، تاریخ تأیید: 1399/02/22

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی روان‌شناختی کشاورزان در مناطق روستای انجام شده است. این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری کشاورزان روستایی بخش مرکزی شهرستان کوهدهشت است که از این میان 27 روستا و 380 نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. جهت گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده گردید. به منظور تحلیل موضوع چهارچوبی از هشت شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات و توانمندسازی روان‌شناختی در قالب 59 گویه تدوین و انتخاب شد. نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش بیانگر این است بین فناوری اطلاعات و ارتباطات و توانمندسازی روان‌شناختی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. نتایج رگرسیون چندمتغیره نیز نشان داد فناوری اطلاعات و ارتباطات 0/491 از تغییرات توانمندسازی روان‌شناختی را تبیین می‌کنند. همچنین بر اساس نتایج آزمون t تک نمونه‌ای می‌توان بیان کرد که شاخص‌های توانمندسازی روان‌شناختی در حد مطلوب قرار دارد.

واژگان کلیدی: فناوری اطلاعات و ارتباطات، توانمندسازی، توانمندسازی روان‌شناختی، کشاورزان، توسعه روستایی

---

1. دانشیار گروه برنامه ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، نویسنده مسئول، (ایمیل: bahram_imani60@yahoo.com).

2. کارشناس ارشد گروه برنامه ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، (ایمیل: masume.abdollahi@gmail.com).

مقدمه

در عصر جدید، فناوری اطلاعات و ارتباطات به سرعت جهان را در نوردیده و بر بسیاری از ابعاد زندگی بشر تأثیر گذاشته است و با سرعتی شتابان در حال شکل‌گیری مجدد به ساختارها و بنیان‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی در سطح بین‌المللی، ملی و محلی است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱). این فناوری تغییرات وسیع و سریعی را در ابعاد مختلف زندگی انسان ایجاد کرده است و به عنوان کارآمدترین ابزار تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مطرح شده است که می‌تواند نقش مهمی را در برنامه‌ریزی اصولی و منظم جهت بهره‌مندی از منابع انسانی و طبیعی ایفا نماید (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱). مزایای این فناوری تنها در صورتی قابل کسب است که این فناوری در بین تمام بخش‌های مختلف جامعه گسترش پیدا کند. دهه‌ی جهانی شدن، توانایی کاربرد این فناوری را برای مردم روستایی، قابلیت‌ها و توان کشورهای در حال توسعه بهبود می‌بخشد (مولایی هاشجین، ۱۳۹۱). لذا توسعه و کاربرد فناوری و اطلاعات و ارتباطات در مناطق روستایی با هدف خدمت و افزایش رفاه، رویکرد جدیدی در توسعه روستایی است که مورد توجه برنامه‌ریزان توسعه روستایی در بسیاری از نقاط جهان قرار گرفته است و در سال‌های اخیر شتاب بیشتری داشته است (Hellstrom, 2005) و با ایجاد آموزش از راه دور در زمینه‌های مختلف می‌تواند از مشکلات مردم کم نماید (دانیالی، ۱۳۹۷). بخش روستایی و کشاورزی با توجه به قابلیت‌ها و مزیت‌های گسترده‌ای که به لحاظ پتانسیل‌های تولیدی و تنوع تولید دارا است می‌تواند با استفاده از فناوری نوین موجبات توسعه بیشتر را برای این بخش فراهم آورد. زیرا جامعه روستایی و بخش کشاورزی به اطلاعاتی درباره عرضه نهادهای کشاورزی، سیستم‌های هشدار دهنده آفات و بیماری‌ها، اعتبارات، قیمت‌های بازار، دسترسی به تکنولوژی اطلاعات برای جذب و نگهداشت مشاغل خود نیاز دارند (خواجeh شکوهی، ۱۳۹۲).

بی‌شک روستاهای کشور به دلیل مشکلات ناشی از انزوای جغرافیایی و عدم دسترسی به اطلاعات و خدمات، مشکلات و مسائل بی‌شماری را تجربه می‌کنند (لنگرودی و همکاران، ۱۳۸۹) در چنین شرایطی تکیه بر فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند در حیطه‌های گوناگون اثری مثبت و شاخص داشته باشد (Haier et al, 2013؛ هاتفی اردکانی و استعلاجی، ۱۳۹۸)، زیرا فقدان سیاست کلی دولت در جهت توسعه فناوری اطلاعات در روستاها به عنوان بخش عظیمی از نیروهای مولد جامعه و نبودن بستر مخابراتی مناسب جهت تبادل اطلاعات در روستاها، همچنین عدم وجود توانمندی رویارویی روستائیان با شرایط نوظهور و ناشناخته استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات از مهمترین چالش‌های توسعه این فناوری در روستاها می‌باشد. در این میان شهرستان کوهدشت از توابع استان لرستان یکی از مناطق روستایی کشور است که حدود ۴۵ درصد جمعیت آن در نواحی روستایی زندگی می‌کنند و حدود ۹۰ درصد جمعیت آن به کشاورزی و دامپروری مشغول هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). با وجود این در روستاهای منطقه مورد مطالعه فناوری اطلاعات و ارتباطات با چالش‌های فراوانی مواجه است که برخی از آنها مربوط به عوامل درونی نظام روستایی مانند پیری جمعیت، پایین بودن سطح سواد و آگاهی کشاورزان، مقاومت در برابر نوآوری‌های جدید و ... و برخی دیگر نیز مربوط به سیاست‌های گسترش این فناوری است؛ و این عوامل موجب گردیده مناطق روستایی شهرستان کوهدشت نتواند توسعه و تحول لازم را در راستای تولید، توزیع و بازاریابی محصولات همراه داشته باشد. لذا پرداختن به این مسأله در راستای بهبود شرایط مطلوب در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور افزایش ظرفیت‌های شناختی خانوارهای روستایی و توانمندسازی آنها در راستای دستیابی به توسعه پایدار روستایی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. از این رو جهت دستیابی به هدف اصلی تحقیق حاضر مبنی بر بررسی تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی روانشناختی روستائیان، در این مقاله با تأکید بر رویکرد توسعه پایدار، ابتدا چارچوب سازمان‌دهی شاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات مطرح و سپس با معرفی روش‌های سنجش و اندازه‌گیری آن

و تأثیرات آن بر توانمندسازی روستائیان با استفاده از نتایج بدست آمده به ارائه راهکارهای کاربردی جهت بهبود امر در بین کشاورزان اقدام گردید.

در سال‌های اخیر مباحث مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات و اثرات آن مورد توجه پژوهشگران داخلی و خارجی قرار گرفته‌است و مطالعات متعددی در این حیطه صورت گرفته است که از جمله آنها مطالعات موحدی و همکاران (۱۳۹۶) است که پژوهشی را به منظور سنجش آثار فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه برخی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی روستاها انجام دادند و دریافتند فناوری اطلاعات و ارتباطات بر تمام شاخص‌های اقتصادی تأثیر مثبت داشته است و در شاخص‌های اجتماعی بر میزان مهاجرت روستائیان تأثیر منفی داشته است. حیدری ساربان (۱۳۹۵) در پژوهشی که با هدف تحلیل اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات پیرامون سبک زندگی اقتصادی و اجتماعی روستائیان انجام داد، به این نتیجه دست یافت که بین ICT و سبک زندگی رابطه معنی‌دار وجود دارد. رستمی و همکاران (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی که به منظور تأثیر دفاتر فناوری اطلاعات و ارتباطات روستایی بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی روستائیان انجام دادند دریافتند اختلاف معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی کاربران و غیرکاربران خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات وجود دارد و دسترسی به اینترنت موجب پذیرش بهتر تفاوت‌ها در افراد و مشارکت بیشتر آنها در جامعه محلی گردیده است. مرشدی و کاظمی (۱۳۹۲) نیز در پژوهشی به منظور نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی زنان روستائیان انجام دادند دریافتند ICT نقش زیادی در توانمندسازی زنان روستایی دارد و دو متغیر ارائه اطلاعات مربوط به بهداشت و تنظیم خانواده و بهبود خوداتکایی زنان روستایی جزء مهمترین متغیرهای قابلیت ITC بودند. از سوی دیگر برقی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با هدف بررسی اثرات اجتماعی، اقتصادی و کلیدی فناوری اطلاعات و ارتباط در نواحی روستایی به این نتیجه رسیدند فناوری اطلاعات و ارتباطات دارای تأثیرات متعددی بر نواحی روستایی بوده که بیشترین تأثیر آن در بعد کلیدی بوده است. ژانگ و همکاران (Zhang et al) (۲۰۱۶) در پژوهشی که با عنوان بررسی تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در انتشار اطلاعات کشاورزی انجام دادند دریافتند مدل‌های انتشار فناوری اطلاعات و ارتباطات با به اشتراک گذاشتن اطلاعات کشاورزی در بین کشاورزان و روستائیان سبب بهبود بهره‌وری و پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در روستاها گردیده است. کومار و کریشنا (Kumar & Krishna) (۲۰۱۲) نیز در پژوهشی با هدف نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه روستایی به این نتیجه رسیدند که فناوری اطلاعات و ارتباطات یک فرصت برای معرفی فعالیت‌های جدید و برنامه‌های کاربردی در مناطق روستایی ارائه می‌دهد که باعث افزایش خدمات موجود در روستاها می‌گردد. پژوهشی با عنوان اهمیت و تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در بهبود توسعه روستایی و تولیدات کشاورزی توسط اوکره و مکونین (Okyerere & Mekonnen) در سال ۲۰۱۲ انجام شد و این نتیجه به دست آمد که دسترسی کشاورزان به این اطلاعات و خدمات موجب بهبود بهره‌وری کشاورزی و ارتقاء رفاه روستائیان گردیده است. شیا (Xia) (۲۰۱۰) در پژوهشی به منظور پیوند بین فناوری اطلاعات و ارتباطات و تأثیرات آن بر توسعه روستایی دریافت که استفاده و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات با ایجاد یک نظام یکپارچه و پایدار باعث توسعه روستایی به‌ویژه در ابعاد اقتصادی و کشاورزی گردیده است. همچنین مونچی و منگچون (Monchi & Meng-Chun) (۲۰۰۶) در پژوهشی با هدف بررسی تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه تولیدات کشاورزی دریافتند که میزان موفقیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در تولیدات کشاورزی منوط به وجود زیرساخت‌های مناسب و سطح پذیرش آن در میان روستائیان است. کومار (Kumar) (۲۰۰۵) نیز در تحقیق خود با عنوان تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه کشاورزی دریافت انجام امور به صورت الکترونیکی در روستاها سبب کاهش هزینه رفت و آمد به مراکز شهری گردیده است.

مبانی نظری

گسترش فناوری‌های نوین در دهه ۱۹۹۰ با شکستن موانع اطلاعاتی و آزاد کردن افراد از مقید بودن به یک محیط فیزیکی خاص توانایی‌های جدیدی به عموم مردم عرضه کرده‌اند (Matur, 2005). این فناوری‌های به مجموعه نوآوری‌ها در میکروالکترونیک، علوم رایانه، ارتباطات از راه دور، ریز پردازنده‌ها و ... اطلاق می‌گردد که امکان تولید و گردآوری، سازماندهی، ذخیره و نشر حجم وسیعی از اطلاعات را با توزیع گسترده، حجیم و سریع آن از طریق شبکه‌های اطلاعاتی میسر می‌سازد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱). رشد و توسعه این فناوری شامل دو بخش توسعه صنعت و فناوری و گسترش کاربری آن در حوزه‌های مختلف بخشی و فرابخشی است به گونه‌ای که از فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان فناوری متحول کننده اجتماع و اقتصاد نام برده می‌شود (محمودی میمند و همکاران، ۱۳۸۸). به باور عده‌ای از نویسندگان فناوری اطلاعات و ارتباطات مجموعه‌ای در هم تنیده از اجزاء مرتبط با یکدیگر شامل زیرساخت‌ها، کارکردها، خدمات نیروی انسانی و نیز سازمان‌های متولی است که در ارتباط با نظام اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و جغرافیایی یک کشور فعالیت می‌کند (رستمی و همکاران، ۱۳۹۳). به باور چانگ (۱۹۹۸) فناوری به سه طریق موجب توسعه می‌شود که شامل هدایت منابع انسانی و مالی به سوی حوزه فناوری خاص دارای اهمیت راهبردی است، حالت دیگر تمرکز بر حمایت از شرکت‌ها در حوزه فناوری خاص است و حالت سوم در جهت توسعه فناوری‌هایی است که کاربرد در زمینه‌های مختلف دارند (محمودی میمند و همکاران، ۱۳۸۸). متها نیز معتقد است فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند فقر را از طریق بهبود و دسترسی افراد به آموزش، بهداشت، خدمات دولتی و خدمات مالی اعتباری بهبود بخشد (Metha, 2006). با توجه به آنچه ذکر گردید فناوری اطلاعات و ارتباطات در صورت بکارگیری صحیح می‌تواند نقش باثباتی در تسریع روند توسعه و پویایی اجتماعی و اقتصادی مناطق کمتر توسعه یافته مانند مناطق روستایی ایفا کند (UNDP, 2006)، به گونه‌ای که اوچرو عدم دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات در نواحی روستایی را از عوامل اصلی پایین بودن سطح درآمد و فقیر بودن جوامع روستایی بیان کرده است (Avgerou, 2010). از این رو از مهمترین کاربردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در سطح روستا، فراهم نمودن فرصت‌های جدید برای رشد اقتصادی، خدمات، ارتقاء روش‌های مبارزه با بیماری‌ها، پیشرفت‌های فرهنگی و افزایش سطح بهداشت جهت دستیابی به توسعه روستایی و کشاورزی است (Kaushik & Nirvikar, 2004). راثو نیز فناوری اطلاعات و ارتباطات را به عنوان چهارمین عامل تولید در کشاورزی جوامع روستایی کشورهای توسعه یافته ذکر کرده‌اند (Rao, 2007). بنابراین رسانش مطلوب و به هنگام اطلاعات در زمینه‌های اطلاعات فنی و مهارت‌های تولیدی بهتر و کارآمدتر برای انجام کارهای کشاورزی، اطلاعات در زمینه عامل‌های خطر ساز، کاهش ریسک و ضایعات تولیدی و اطلاعات پیش‌بینی‌های اقلیمی و تنش‌های محیطی به واحدهای تولیدی و بهره‌برداران، به ایجاد امکان برنامه‌ریزی مطلوب تولید به واسطه فراهم کردن ارتباط دوسویه و انعکاس مشکلات و سوال‌های بهره‌برداران به دیگر اجزاء گردیده است که به دنبال آن بهبود کیفیت فعالیت‌ها و کشاورزی را به همراه دارد (عمادی، ۱۳۸۸ و سورانی و همکاران، ۱۳۹۳). این فناوری ضمن فراهم کردن امکان دسترسی بیشتر و سریعتر به منابع اطلاعاتی فرصت‌های متعددی را برای توانمندسازی روستائیان و کشاورزان در ابعاد مختلف به وجود می‌آورد. امروزه جهت توانمندسازی کشاورزان استفاده از شیوه‌ها و روش‌های ترویجی و اطلاع‌رسانی روستایی به منظور ارتقاء سطح آگاهی روستائیان ضروری است (حیدری ساریان، ۱۳۹۲). واژه توانمندسازی ابتدا از سال ۱۹۸۰ برای توصیف سیاست‌ها و فرآیندهایی که موجب افزایش حیطة کنترل افراد در انجام نقش‌ها و الزامات کاری آنها می‌شود مورد استفاده قرار گرفت (Rao, 2014). مفهوم توانمندسازی به علت گستردگی و پیچیدگی روابط اجتماعی - اقتصادی تا حدی مبهم است ولی این دلیل بر آن نیست که تعریفی از ابعاد توانمندسازی

وجود نداشته باشد (بزرگر و همکاران، ۲۳۵). از این رو توانمندسازی عبارت است از عمل اعطای مسئولیت و قدرت بخشی به افراد در پایین‌ترین سطح، جهت تسلط بر انتخاب‌های خویش که باعث افزایش سرمایه‌های شخصی و اجتماعی می‌شود (قبری و انصاری، ۱۳۹۴). بنت (۲۰۰۲) نیز توانمندسازی را افزایش توانایی‌های افراد و گروه‌ها در بدست آوردن نفوذ در نهادها و تحت تأثیر قرار دادن این نهادها تعریف می‌کند (پاریاب و همکاران، ۱۳۹۳) و فرآیندی است که باعث احساس خوداتر بخشی میان مردم می‌شود و عوامل و شرایطی که موجب ناتوانی افراد می‌شود را شناسایی می‌کند و با شیوه‌های متعدد رسمی و غیر رسمی آن را از میان برمی‌دارد (Ozbebek & Kilicarslam, 2011). توانمندسازی با ارتقای شرایط اجتماع محلی راه را برای گسترش و به‌کارگیری ظرفیت‌های موجود فراهم می‌سازد (بهزادفر و همکاران، ۱۳۹۷) و می‌تواند بسیاری از مشکلاتی که در نواحی روستایی وجود دارد را رفع کند و زمینه‌ساز رشد، ایجاد اشتغال، کاهش مهاجرت و ... در مناطق روستایی گردد (مزیدی و همکاران، ۱۳۹۹). این مفهوم دارای ۳ رویکرد ارتباطی، انگیزشی و شناختی است که در رویکرد ارتباطی یا ساختاری شیوه‌های مدیریت متمرکز است (Dewetinch Et Al, 2003)، در انگیزشی به افزایش حق تعیین خود تصمیم‌گیری و خودکارآمدی مردم منجر می‌شود (جهانیان، ۱۳۸۷) و در رویکرد شناختی که مجموعه‌ای از شناخت‌های انگیزشی که توسط محیط کاری شکل گرفته و نقش آن را در گرایش‌های فعال فرد و کار او منعکس می‌سازد (Wang & Lee, 2009) و طرز تفکری انتقادی است که باید شرایط آن فراهم گردد تا توانمندسازی اتفاق افتد و انجام فعالیت‌ها معنادار و با حضور فعالانه فرد موجب ایجاد نوآوری گردد (Boudrias & Goudreau, 2009). به باور اسپریتزر روابط حمایتی و مبتنی بر اعتماد یک عامل مهم و تأثیرگذار در تحقق و تقویت توانمندسازی روان‌شناختی است (Yukl, 2010). توماس و ولتوس (۱۹۹۰) توانمندسازی شناختی را مفهومی چندبعدی دانسته و آن را به عنوان فرآیند انگیزش درونی در انجام وظیفه بیان کرده‌اند که شامل چهار احساس درونی است که شامل: ۱- معنی دار بودن: یعنی اینکه فرد وظیفه‌ای را که انجام می‌دهد با معنی و ارزشمند تلقی کند، ۲- شایستگی یا خودباوری که به مفهوم اعتقاد فرد به توانایی و ظرفیت خود برای انجام کارها است، ۳- مؤثر بودن عبارت است از حدی که در آن فرد توانایی نفوذ در پیامدهای کارهای خود را دارا می‌باشد و ۴- حق انتخاب (خودتعیینی) که به معنی آزادی عمل در تعیین فعالیت‌های لازم برای انجام وظایف شغلی است (Bender & Peterson, 2006) و اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵). در نهایت نظریه پردازان رویکرد شناختی معتقدند توانمندسازی مفهومی چند وجهی است که نمی‌توان تنها بر پایه یک مفهوم خاص به بررسی آن پرداخت و توانمندسازی را به عنوان فرآیند انگیزش درونی وظایف واگذار شده به افراد جامع، اعضای یک نهاد و ... بیان کرده‌اند که در یک مجموعه از ویژگی‌های روان‌شناختی متجلی می‌گردد (حیدری ساربان، ۱۳۹۲).

معرفی منطقه مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این تحقیق بخش مرکزی شهرستان کوهدشت می‌باشد. شهرستان کوهدشت با وسعت ۳۹۷۷ کیلومتر مربع معادل ۰/۱۴ مساحت استان لرستان را به خود اختصاص داده است. این شهرستان دارای چهار نقطه شهری، چهار بخش، نه دهستان و ۳۱۶ روستا است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). همچنین طبق اطلاعات وصول شده از سازمان مدیریت (معاونت انفورماتیک) و مرکز آمار ایران (۱۳۹۴) جمعیت شهرستان کوهدشت ۱۹۶,۲۸۰ نفر در سال ۱۳۹۴ گزارش شده است. شهرستان کوهدشت از نظر اقتصادی، وضعیت نسبتاً مناسبی را داراست و محصولات کشاورزی و دامداری آن جزو صادرات شهرستان به شمار می‌آیند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی، رویکرد حاکم بر آن از نوع کمی، از لحاظ میزان و درجه کنترل متغیرها، میدانی و بر اساس ماهیت توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش روستاهای بخش مرکزی شهرستان

کوهدشت با نه دهستان و ۴۸ روستا است که به انواع ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات دسترسی داشتند جهت نمونه‌گیری از روش تصادفی طبقه‌ای استفاده گردید، بدین گونه که از هر دهستان‌ها سه روستا به عنوان نمونه انتخاب شدند و در نهایت ۲۷ روستا با جمعیت ۱۲۷۷۹ جهت توزیع پرسشنامه در بخش مرکزی انتخاب گردید. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ نفر برآورد گردید که شیوه توزیع آن در بین روستاها متناسب با جمعیت آنها و به روش سیستماتیک بوده است (جدول ۱).

جدول ۱: جامعه آماری و حجم نمونه مورد مطالعه

روستا	جمعیت	حجم نمونه	روستا	جمعیت	حجم نمونه
حاجی مراد	۴۶	۲	برآفتاب سیدمحمد	۴۲۷	۱۳
حسن‌بگی ریکا	۶۴	۲	ساری میری	۴۷۳	۱۴
چهار قلعه پایین	۱۳۱	۴	تنگ‌داراب ریکا	۴۸۰	۱۴
چهار قلعه سادات	۸۵	۳	چنارپایین	۵۲۳	۱۶
پاپل مادیان رود	۹۲	۳	قبرموسی	۷۴۹	۲۲
گل‌زر پایین	۹۷	۳	کلیه	۹۵۳	۲۸
ده خسرو	۱۰۰	۳	شهرک امام	۱۳۴۴	۴۰
تنگ قلعه	۱۱۱	۴	خوشناموند	۱۸۶۳	۵۵
میان‌رود ضرونی	۱۵۶	۵	قرعلیوند	۱۸۷۸	۵۶
سرچشمه ضرونی	۱۹۵	۶	کوتوله باباکرم	۲۲۴	۷
سه‌آسیاب	۲۰۶	۶	نامجو	۴۲۲	۱۳
آمار	۳۵۳	۱۰	اولادقیاد	۳۸۴	۱۱
ذق	۳۷۶	۱۱	اشتره گل‌گل	۱۰۴۷	۳۰
جمع روستا: ۲۷			کل جمعیت: ۱۲۷۷۹		حجم نمونه: ۳۸۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

جهت جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش از دو شیوه کتابخانه‌ای (جهت تدوین بخش مقدماتی) و میدانی (توزیع پرسشنامه) بهره گرفته شد. برای عملیاتی‌سازی متغیرهای پژوهش از هشت شاخص در قالب ۵۹ گویه بر اساس مطالعات سایر پژوهشگران به صورت تلفیقی بهره گرفته شد (جدول ۲).

جدول ۲: شاخص‌ها و گویه‌های مورد مطالعه در پژوهش

متغیر	شاخص	گویه
فناوری اطلاعات و ارتباطات	اثر بر میزان آگاهی روستائیان	۱- افزایش آشنایی کشاورزان از مزایای اینترنت ۲- دستیابی به اطلاعات در زمینه کسب و کارهای کشاورزی ۳- ارائه اطلاعات به صورت ساده و قابل فهم برای کشاورزان بی‌سواد و کم‌سواد ۴- میزان آگاهی از خدمات پیش‌خوان دولت ۵- میزان آگاهی از خدمات مخابراتی ۶- آشنایی کشاورزان درباره منفعت و خدمات ICT ۷- میزان آشنایی با خدمات پستی
	آثار خدماتی	۸- خدمات پست بانک ۹- پرداخت قبوض آب، برق، گاز ۱۰- خدمات پستی ۱۱- خدمات ارائه شده در زمینه کسب و کار ۱۲- ارائه خدمات و اطلاعات دقیق از نوسان‌های قیمت نهاده‌ها از طریق ICT ۱۳- خدمات مخابراتی و تلفن ۱۴- خدمات رایانه‌ای و اداری ۱۵- خدمات ارائه شده در زمینه تجارت الکترونیک ۱۶- خدمات مختلف اینترنتی

آثار	۱۷-بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای نیاز بازار ۱۸-میزان علاقه جهت توسعه کسب و کار از طریق استفاده از فناوری نوین ۱۹-کاهش هزینه‌های ناشی از دریافت خدمات ۲۰-توسعه فرصت‌ها و متنوع سازی اقتصاد روستا ۲۱-بازاریابی نوین ۲۲- بهبود امور مربوط به فعالیت کشاورزی ۲۳-تولید صنایع دستی جدید ۲۴-تولیدات متناسب با نیاز بازار ۲۵- افزایش درآمد روستائیان از طریق کاهش نقش واسطه
آثار اجتماعی	۲۶-برگزاری کلاس‌های آموزشی در ارتباط با فناوری اطلاعات و ارتباطات ۲۷-کاهش رفت و آمد به شهر ۲۸-توسعه و گسترش مشارکت مردم در فرآیند تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی ۲۹-توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر به ویژه زنان ۳۰-کاهش مهاجرت از طریق حمایت از تولید کنندگان صنایع دستی ۳۱- میزان علاقه جوانان روستایی به آموزش اصول کشاورزی از طریق فناوری اطلاعات
خودآثربخشی	۱-آثربخشی به فعالیت‌ها ۲-ابتکار شغلی ۳-پذیرش رهبری ۴-با اهمیت بودن نظرات ۵-کنترل بر آنچه اتفاق می‌افتد ۶-بیان نظرات مالی خود ۷-توانایی تأثیر بر استراتژی‌ها
شایستگی	۸-مصمم در انجام کارها ۹-ریسک‌پذیر بودن ۱۰-خودانگیزی ۱۱-اظهار نظر در تصمیم‌گیری‌ها ۱۲-خلقاقت برای ایده‌های جدید ۱۳-کسب مهارت و قابلیت
توانمندسازی روانشناختی	۱۴-هدایتگر بودن ۱۵-خودمختاری ۱۶-داوطلبانه به کار پرداختن ۱۷-استفاده از دانش بومی ۱۸-ابتکار عمل برای انجام فعالیت‌ها ۱۹-پذیرش ایده‌ها و روش‌های نوین ۲۰-آزادی عمل
اعتماد	۲۱-اعتماد به شورای اسلامی روستا ۲۲-اعتماد به همسایگان ۲۳-اعتماد به مروجین کشاورزی ۲۴-اعتماد به مسئولین نهادهای اطلاعاتی و ارتباطی ۲۵-اعتماد به دهیاری‌ها ۲۶-اعتماد به سایر کشاورزان ۲۷-داشتن نگرش مثبت ۲۸-داشتن صداقت

منبع، نگارندگان بر اساس مطالعات سایر پژوهشگران، ۱۳۹۶

ابزار مورد استفاده در این پژوهش پرسشنامه است که اساساً با پرسش‌های بسته در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) تنظیم گردید. روایی صوری پرسشنامه بر اساس نظر کارشناسان و متخصصین مورد بررسی و در نهایت بعد از تغییرات لازم مورد تأیید قرار گرفت. جهت بدست آوردن پایایی نیز اقدام به توزیع ۳۰ پرسشنامه به صورت پیش‌آزمون در منطقه مشابه گردید که میزان آن بر اساس آلفای کرونباخ ۰/۸۹ برآورد گردید (جدول ۳)؛ این میزان پایایی بیانگر این است که سوالات پرسشنامه دارای همانگی لازم است و توانایی بررسی متغیرهای تحقیق را داراست. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه در محیط نرم افزار SPSS از آزمون آماری کلموگراف-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن متغیرها و آزمون رگرسیون چندمتغیره جهت میزان تأثیر یک یا چند متغیر مستقل بر متغیر وابسته و در نهایت آزمون t تک نمونه‌ای جهت بررسی دیدگاه کشاورزان نسبت به شاخص‌های توانمندسازی روان‌شناختی بهره گرفته شد.

جدول ۳: ضریب پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه

اثر بر میزان آگاهی روستائیان	آثار خدماتی	آثار اقتصادی	آثار اجتماعی
۰/۸۷	۰/۸۵	۰/۸۹	۰/۸۷
خودآثربخشی	شایستگی	خودتعیینی	اعتماد
۰/۸۹	۰/۹۱	۰/۸۸	۰/۹۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

یافته‌های توصیفی پژوهش

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی پژوهش بیانگر این است از بین ۳۸۰ کشاورز برخوردار از خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات، از لحاظ رده سنی از بین پنج گروه در نظر گرفته شده، بیشترین فراوانی با ۱۲۰ نفر در رده سنی ۴۹-۴۰ سال قرار داشتند که حدود ۳۱/۶ درصد کل کشاورزان را شامل می‌گردد. از لحاظ میزان تحصیلات از بین شش مقطع سنی بی‌سواد، زیردیپلم، دیپلم، فوق دیپلم، لیسانس و فوق لیسانس، بیشترین فراوانی پاسخگویان در مقطع تحصیلی زیر دیپلم با ۱۹۵ نفر معادل ۵۱/۳ درصد قرار داشت. از لحاظ تملک اراضی بیشترین پاسخگویان دارای اراضی کمتر از پنج هکتار بودند که شامل ۴۵/۸ درصد کشاورزان بوده است.

یافته‌ها و بحث

در این بخش از پژوهش جهت بررسی نرمال بودن متغیرها از آزمون کلموگراف-اسمیرنوف استفاده گردید. در این آزمون فرض صفر نشانگر نرمال بودن متغیرهاست و اگر سطح معنی‌داری بیشتر از ۰/۰۵ باشد نرمال بودن متغیرهای پژوهش تأیید می‌گردد. همانگونه که یافته‌های پژوهش بر اساس جدول ۴ نشان می‌دهد می‌توان بیان کرد در تمام متغیرهای تحقیق، سطح معنی‌داری از سطح خطای ۰/۰۵ بیشتر است و توزیع متغیرها نرمال است.

"جدول ۴- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف جهت تعیین نرمال بودن متغیرهای تحقیق"

متغیر	اثر بر میزان آگاهی روستائیان	آثار خدماتی	آثار اقتصادی	آثار اجتماعی
آماره کلموگروف-اسمیرنوف	۰/۷۵۹	۰/۹۶۱	۱/۰۰۸	۰/۸۰۷
سطح معنی‌داری	۰/۴۳۵	۰/۱۲۱	۰/۲۱۴	۰/۲۱۴
متغیر	خوداثربخشی	شایستگی	خودتعیینی	اعتماد
آماره کلموگروف-اسمیرنوف	۰/۸۲۷	۱/۰۸۱	۰/۷۹۶	۱/۰۴۹
سطح معنی‌داری	۰/۳۷۳	۰/۱۹۳	۰/۴۱۴	۰/۲۰۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

در پژوهش حاضر بنابر هدف در نظر گرفته شده برای تحقیق، جهت بررسی و میزان تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی کشاورزان از ضریب رگرسیون چند متغیره جهت بررسی سهم یک یا چند متغیر مستقل در متغیر وابسته استفاده گردید. جدول ۵ و ۶ نتایج حاصل از این آزمون را نشان می‌دهد. همانگونه که یافته‌ها نشان می‌دهد با توجه به سطح معنی‌داری آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ از بین شاخص‌های چهارگانه فناوری اطلاعات و ارتباطات شاخص میزان اثرگذاری بر آگاهی روستائیان با ضریب بتای ۰/۷۰۲ بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته است و ۰/۴۹۱ از کل واریانس توانمندسازی روانشناختی را تبیین می‌کند. شاخص آثار اقتصادی با ۰/۴۲۷، آثار اجتماعی-فرهنگی با ۰/۳۶۵ در مرتبه دوم و سوم قرار دارند و در نهایت شاخص آثار خدماتی فناوری اطلاعات و ارتباطات با ضریب بتای ۰/۵۶۶ از بین شاخص‌های در نظر گرفته شده کمترین تأثیر را در تبیین مؤلفه‌های توانمندسازی روانشناختی داشته است و تنها ۰/۳۱۹ از واریانس را تبیین می‌کند.

جدول ۵: نتایج ضریب رگرسیون چند متغیره مؤلفه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات

شاخص	ضریب رگرسیون	ضریب تعیین R ²	ضریب تعیین تعدیل شده	معنی‌داری
میزان اثرگذاری بر آگاهی روستائیان	۰/۷۰۲	۰/۴۹۲	۰/۴۹۱	۰/۰۰۰
آثار خدماتی	۰/۵۶۶	۰/۳۲۱	۰/۳۱۹	۰/۰۰۰
آثار اقتصادی	۰/۶۵۵	۰/۴۲۸	۰/۴۲۷	۰/۰۰۰
آثار اجتماعی-فرهنگی	۰/۶۰۵	۰/۳۶۷	۰/۳۶۵	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

جدول ۶: نتایج ضریب رگرسیون چند متغیره

P	T	ضرایب غیر استاندارد			شاخص
		Beta	S.E	B	
--	۹/۱۴۷	--	۰/۱۴۲	۱/۱۸۷	عدد ثابت (عرض از مبدا)
۰/۰۰۰	۱۴/۸۸۰	۰/۷۰۲	۰/۰۵۰	۰/۷۳۶	میزان اثرگذاری بر آگاهی روستائیان
۰/۰۰۰	۱۳/۳۵۳	۰/۵۶۶	۰/۰۴۳	۰/۵۷۸	آثار خدماتی
۰/۰۰۰	۱۶/۸۳۴	۰/۶۵۵	۰/۰۴۳	۰/۷۲۲	آثار اقتصادی
۰/۰۰۰	۱۴/۷۹۲	۰/۶۰۵	۰/۰۴۲	۰/۶۲۴	آثار اجتماعی - فرهنگی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

در ادامه پژوهش صورت گرفته جهت بررسی دیدگاه کشاورزان درباره شاخص‌های توانمندسازی روانشناختی از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده گردید. در این آزمون مقدار میانگین شاخص خودآثربخشی ۳/۸۵، شایستگی ۳/۹۱، خودتعیینی ۳/۵۸ و میانگین شاخص اعتماد نیز ۴/۰۱ برآورد گردید. همانگونه که پیداست میانگین تمام شاخص‌ها بالاتر از عدد ۳ حد مطلوب (عدد ۳ معادل ۶۰ درصد پاسخگویان) بدست آمده است، از سوی دیگر سطح معنی‌داری شاخص‌ها نیز ۰/۰۰۰ بدست آمد، بنابراین می‌توان بیان کرد فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی روانشناختی کشاورزان تأثیر مطلوب و مثبت داشته است (جدول ۷).

جدول ۷: نتایج آزمون t تک نمونه‌ای

سطح اطمینان	مقدار t	میانگین	سطح معنی‌داری	متغیرهای پژوهش	
				حد پایین	حد بالا
۰/۷۹۳۱	۱۲/۶۹۵	۳/۸۵	۰/۰۰۰	۰/۵۲۶۸	خودآثربخشی
۰/۸۲۶۱	۱۲/۹۵۶	۳/۹۱	۰/۰۰۰	۰/۵۷۴۵	شایستگی
۰/۶۶۲۹	۱۱/۵۵۳	۳/۵۸	۰/۰۰۰	۰/۴۹۲۲	خودتعیینی
۰/۹۲۸۲	۱۴/۰۱۱	۴/۰۱	۰/۰۰۰	۰/۷۹۰۲	اعتماد

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

پیچیده‌تر شدن جوامع و شتاب روزافزون تغییرات در زندگی، ما را ناگزیر به توجه به مقوله فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌نماید. بخش کشاورزی و روستایی با توجه به قابلیت‌ها و مزیت‌های گسترده‌ای که به لحاظ پتانسیل‌های تولیدی و تنوع تولید دارا است می‌تواند با استفاده از این فناوری موجبات توسعه بیشتر را فراهم آورد. هدف اصلی پژوهش حاضر همانگونه که در ابتدا ذکر گردید بررسی تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی روانشناختی کشاورزان شهرستان کوه‌دشت است. جامعه آماری پژوهش ۲۷ روستای بخش مرکزی این شهرستان است که حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ نفر برآورد گردید. جهت عملیاتی سازی متغیرهای پژوهش از هشت شاخص در قالب ۵۹ گویه بهره گرفته شد. نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی پژوهش نشان داد بیشترین تحصیلات کشاورزان در مقطع تحصیلی زیر دیپلم قرار داشت و میزان متوسط اراضی کشاورزی آنها کمتر از پنج هکتار است. از نتایج حاصل شده از یافته‌های استنباطی می‌توان دریافت در متغیر فناوری اطلاعات و ارتباطات، شاخص اثرگذاری بر آگاهی کشاورزان بیشترین تأثیر را بر توانمندسازی روانشناختی کشاورزان داشته است و به تنهایی ۰/۴۹۱ از کل واریانس را تبیین می‌کند. از عوامل مؤثر بر این امر می‌توان افزایش آشنایی کشاورزان از مزایای اینترنت، دستیابی به اطلاعات در زمینه کسب و کارهای کشاورزی، ارائه اطلاعات به صورت ساده و قابل فهم برای کشاورزان بی‌سواد و کم سواد و آگاهی از ارائه خدمات پستی و مخابراتی را بر شمرد. از این رو می‌توان گفت فناوری اطلاعات و ارتباطات نقش مهم

و اساسی در افزایش توانمندی کشاورزان داشته است زیرا همانگونه که یافته‌های آزمون t تک نمونه‌ای بر اساس شاخص‌های توانمندسازی نیز نشان داد از بین چهار شاخص، اعتماد دارای میانگین بالاتری نسبت به شاخص‌های شایستگی، خودتعیینی و خوداثربخشی بوده است. دلیل این امر را می‌توان اعتماد به مروجین کشاورزی، افزایش اعتماد به مسئولین، اعتماد به نهادهای اطلاعاتی و ارتباطی، افزایش علاقه به توسعه کسب و کار از طریق فناوری نوین، بازاریابی و اعتماد به فناوری اطلاعات در ارتباط با نیاز بازار ذکر کرد. بنابراین تقویت میزان توانمندی‌ها و میزان باور کشاورزان در مورد کارایی و منافع حاصل از استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیز بهبود نگرش آنان در مورد استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در امور کشاورزی از اهم مسایل مرتبط با توسعه روستایی می‌باشد زیرا کشاورزی مهمترین بخش از تأمین احتیاجات زندگی اجتماعی است و نمی‌توان دنیای توسعه یافته را بدون کشاورزی در نظر گرفت.

با توجه به نتایج بدست آمده از تحقیق موارد زیر جهت توانمندسازی روانشناختی کشاورزان در روستاهای بخش مرکزی شهرستان کوهدشت پیشنهاد می‌شود:

- تهیه و تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی مناسب با توانمندسازی کشاورزان و برگزاری کارگاه‌های آموزشی در راستای ارتقای سواد رسانه‌ای کشاورزان جهت استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در روستاهای بخش مرکزی شهرستان کوهدشت؛
- با توجه به پایین بودن سواد رسانه‌ای و میزان تحصیلات کشاورزان بخصوص با رده سنی بالا، پیشنهاد می‌شود بالاترین اولویت‌ها به ابزارها و فناوری‌های سستی داده شود تا کارایی بیشتری در توانمندسازی کشاورزان داشته باشد؛
- تجهیز روستاها به امکانات سخت افزاری و نرم افزاری فناوری اطلاعات و در معرض دید بودن این فناوری‌ها کمک شایانی به بهره‌برداری کشاورزان از این فناوری‌ها خواهد کرد؛
- خارج شدن از نگرش حاشیه‌ای به فناوری اطلاعات و ارتباطات در مناطق روستایی در برنامه‌ها و طرح‌های روستایی، زیرا تأخیر در توجه و اهمیت به نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظریات و راهبردهای توسعه روستایی و نیز در برنامه‌های اجرایی جهت توسعه روستاها موجب افزایش شکاف دیجیتالی و در نتیجه شکاف اقتصادی و اجتماعی بین مناطق شهری و روستایی خواهد شد؛
- ارائه خدمات حضوری دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی روستایی، سرویس‌دهی الکترونیکی به روستائیان در بخش‌های بهداشت، تولید اطلاعات، آموزش، خدمات دولتی، تجارت و ایجاد فرصت‌های شغلی؛

منابع

۱. اعظمی، م؛ عطایی، پ؛ علی‌آبادی، و و موسیوند، م. (۱۳۹۵)، ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های توانمندسازی روانشناختی بر مشارکت اجتماعی زنان در سازمان‌های اجتماع محور: کاربرد معادلات ساختاری، زن و جامعه، سال ۷، شماره ۱، صص ۱۴۳-۱۶۱.
۲. بذرگر، م. ر؛ رحیمی، م و سلطانی، ع. (۱۳۹۶). ظرفیت‌سنجی مدیریت شهری در فرایند توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی، نمونه موردی: پنج شهر ایران، فصلنامه جغرافیا(فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۶، شماره ۵۳، صص ۲۵۰-۲۳۴.
۳. برقی، ح؛ تقدیسی، ا و صادقیان، ف. (۱۳۹۲). اثرات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی فناوری اطلاعات و ارتباطات در نواحی روستایی: مطالعه موردی شهرستان دهاقان، روستا و توسعه، شماره ۱. صص ۷۲-۵۵.
۴. بهزادفر، م؛ نقره‌کار، ع و صالحی، س. ک. (۱۳۹۷). ارزیابی شاخص‌های توانمندسازی در سکونتگاه‌های غیر رسمی با رویکرد دارایی مبنا در کلانشهر تهران، نمونه موردی: محله میان‌آباد اسلام‌شهر، فصلنامه جغرافیا(فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۶، شماره ۵۷، صص ۱۱۴-۹۶.
۵. پاریاب، ج؛ زمانی میان‌دشتی، ن؛ پزشکی‌راد، غ. ر و جمالی، ح. (۱۳۹۳)، نقش تعاونی‌های تولید در توانمندسازی زنان روستایی استان فارس، مطالعه موردی: تعاونی روستایی زنان همایجان سپیدان، پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۱، صص ۴۵-۷۰.
۶. جهانیان، رمضان. (۱۳۸۷). رویکردها، ابعاد و چارچوب توانمندسازی مدیران آموزشی، پیام مدیریت، شماره ۲۷، صص ۱۵۴-۱۳۱.
۷. حیدری ساریان، و. (۱۳۹۲). نقش توانمندسازی روانشناختی بر تقویت کارآفرینی روستایی، مطالعه موردی: استان اردبیل، جغرافیا و توسعه ناحیه، شماره ۲۰، صص ۲۳۷-۲۱۷.
۸. حیدری ساریان، و. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی شهرستان اهر، فضای جغرافیایی اهر، سال ۱۳، شماره ۴۱، صص ۱۷۰-۱۵۵.
۹. حیدری ساریان، و. (۱۳۹۵). تحلیل اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات پیرامون سبک زندگی اقتصادی و اجتماعی روستائیان شهرستان مشکین‌شهر، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۰، شماره ۴، صص ۵۹-۲۹.
۱۰. خواجه شکوهی، ع. ر. (۱۳۹۲). تحلیل نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات بر کیفیت زندگی روستائیان، مطالعه موردی: روستاهای قرن‌آباد و اصفهان‌کلکاته، شهرگران، آمایش جغرافیایی فضا، سال ۳، شماره ۷، صص ۱۲۰-۱۰۳.
۱۱. دانیالی، ت. (۱۳۹۷)، چالش‌های توسعه پایدار با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان ساوه، فصلنامه جغرافیا(فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۶، شماره ۵۸، صص ۲۱۳-۲۰۱.

۱۲. رستمی، ر؛ محمدی، ع؛ نظری، م؛ ویسمرادی، ا و بحیرنی، س. ص. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر کیفیت زندگی کاری بر عملکرد شغلی با میانجی‌گری توانمندسازی روانشناختی شهروندان، مدیریت شهری، شماره ۴۱، صص ۳۰۹-۳۲۲.
۱۳. سالنامه آماری (۱۳۹۵)، استان لرستان، مرکز آمار ایران.
۱۴. سورانی، ف؛ کلانتری، خ؛ اسدی، ع؛ رستمی، ف؛ باباجانی، آ و ابراهیمی، م. ص. (۱۳۹۳). تحلیل عامل‌های پیش‌برنده و بازدارنده گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در روستاهای بخش مرکزی شهرستان نجف آباد، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، جلد ۱، شماره ۳، صص ۱۳۸-۱۲۳.
۱۵. عمادی، م، ح. (۱۳۸۸). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در تسریع فرآیند توسعه کشاورزی، جهاد، شماره ۲۶۹، صص ۶۴-۵۶.
۱۶. فراهانی، ح؛ چراغی، م و عسگری، ن. (۱۳۹۱). تحلیلی بر زمینه‌های توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان بدر، شهرستان قروه، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۲، شماره ۲۶، صص ۱۴۵-۱۲۷.
۱۷. قنبری، یوسف و انصاری، رحیمه. (۱۳۹۴). شناسایی و تبیین عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی، مطالعه موردی: شهرستان رستم، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۴، شماره ۳، صص ۱-۱۰.
۱۸. محمدی، ج؛ ضرابی، ا و موسوی، س. چ. (۱۳۹۱). فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش آن در کاهش تقاضای سفرهای شهری؛ مطالعه موردی: شهرشیراز، مدیریت شهری، شماره ۲۸، صص ۱۶۴-۱۵۱.
۱۹. محمودی میمند، م؛ شاپان، ع و کلانتری، ن. (۱۳۸۸). ابعاد سیاست‌گذاری توسعه فناوری در فناوری اطلاعات و ارتباطات، اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۱۵ و ۱۶، صص ۱۷۱-۱۵۱.
۲۰. مرشدی، ل و کاظمی، ح. (۱۳۹۲). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی زنان روستایی شهرستان مرودشت، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال ۶، شماره ۱، صص ۴۵-۳۵.
۲۱. مزیدی، ه؛ منشی‌زاده، ر. ا؛ عزیزپور، ف و رحمانی، ب. (۱۳۹۹). سازمان فضایی مقصدهای گردشگری در نواحی روستایی، مورد مطالعه: ناحیه محمدآباد- زرین‌گل، فصلنامه جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۸، شماره ۶۴، صص ۳۵-۲۳.
۲۲. مطیعی لنگرودی، س. ح؛ رضوانی، م. ر؛ فرجی سبکبار، ح و نعمتی، م. (۱۳۸۹). تحلیل اثرات اجتماعی و اقتصادی فناوری اطلاعات و ارتباطات روستایی، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان گرگان، جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۸، شماره ۲۶، صص ۵۹-۳۳.
۲۳. مولایی هاشجین، ن؛ مرادی، م و محمدی، م. (۱۳۹۱). نقش دفاتر فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه پایدار روستایی شهرستان مشکین‌شهر، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، صص ۱۶۸-۱۴۷.

۲۴. هاتفی اردکانی، ع. ا و استعلاجی، ع. ا. (۱۳۹۸). ارزیابی مؤلفه‌های ICT در بازاریابی گردشگری با استفاده از تکنیک معادلات ساختاری، نمونه موردی: استان اردبیل، فصلنامه جغرافیا(فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۷، شماره ۶۲، صص ۹۰-۷۹.

25. Avgerou, C. (2010). Information Systems In Developing Countries: A Critical Research Review. *Journal Of Information Technology*, Vol 23, No3, Pp 133-146.
26. Bender, R.L & Peterson, S. R. (2006). *Self Esteem Paradoxes And Innovations In Clinical Theory And Practice* Washington, AC American Psychological Association.
27. Boudrias, J. & Gaudreau, P. (2009). Employee Empowerment: From Managerial Practices To Employees' Behavioral Empowerment. *Leadership & Organization Development Journal*, No 7, 625-638.
28. Dewettinch, K., Singh, J.& Buyens, D. (2003). Psychological Empowerment In The Workplace: Reviewing The Empowerment Effects On Critical Work Outcomes. *Faculteit Economie En Bedrijfskunde Hoveniersberg*, No 24, Pp1-29.
29. Hair, J.F., Jr, Hult, G.T.M., Ringle, C. & Sarstedt, M. (2013). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Sage, Thousand Oaks.
30. Hellstrom, J.(2005). *Ict A Tool For Poverty Reduction/ Introduction/ Utsikt mot Utveckling* 26, The Collegium For Development Dudies, Uppsala University.
31. Kaushik, P.D & Nirvikar, S. (2004). Information And Technology And Broad Based Development: Preliminary Lesson From North India. *World Development*, Vol. 32, No.4, Pp591-607. [Online] Available At: [Http://Www.Science Direct.Com](http://www.science-direct.com).
32. Kumar ,N.(2005). *Information And Communication Technology (ICT) In India Agricultur . IT And System*.
33. Kumar A.& Singh Krishna, M. (2012). Role Of Icts In Rural Development With Reference To Changing Climatic Conditions, *Journal Economics Of Innovation*, No 5.
34. Kwadwo A.O. & Ayalew M. D .(2012). The Importance Of Icts In The Provision Of Information For Improving Agricultural productivity And Rural Incomes In Africa, UNDP.
35. Matur, A.& Ambani, D. (2005). ICT And Rural Societies: Opportunities For Growth. *The International Information & Library Review*, No37, Pp 345-351.
36. Metha, S. & Kalra, M. (2006). *Information And Communication Technologies: A Brige For Social Equity And Sustainable Development In India*. *The International Information & Library Review*, No38, Pp 147-160.
37. Monchi L.& Meng-Chun L. (2006). ICT And Agricultural Productivity: Evidence From Cross-Country Data , *Journal Agricultural Economics*, Vol 34, No 3.

38. Ozbebek, A. & Kilicarslan, E. (2011). Empowered Employees' Knowledge Sharing Behavior. *International Journal Of Business And Management Studies*, 3(2), 69-76.
39. Rao, A. (2014). The Contemporary Construction Of Nurse Empowerment, *Journal Of Nursing Scholarship*, Vol 44, No 4, Pp: 396-402.
40. UNDP. (2006). *ICT & Human Development: Towards Building A Composite Index For Asia*.
41. Wang, G.& Lee, P.(2009). Psychological Empowerment And Job Satisfaction An Analysis Of Interactive Effects. *Group & Organization Management*, No 3, Pp, 271- 296.
42. Xia, J.(2010). Linking Icts To Rural Development: China's Rural Information Policy, *Journal Government Information Quarterly*, Vo. 27, No. 2, Pp. 187-195.
43. Yukl, G. (2010). *Leadership In Organizations (7th Edition)*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
44. Zhang, Y., Wang L. & Duan Y.(2016). Agricultural Information Dissemination Using Icts: A Review And Analysis Of Information Dissemination Models In China, *Journal Information Processng In Agriculture*, Vol 3, No 3.